

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Свій початок недержавні пенсійні фонди ведуть з XVII століття. Однією з перших була система пенсійного забезпечення для моряків у Франції (1681р.) [1]. Натомість в Україні недержавні пенсійні фонди починають офіційно існувати з 1 січня 2004 року, коли було прийнято Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Однак, ці небанківські фінансові установи на сьогодні не користуються довірою у населення України. Свідченням цього є незначна частка залучених такими установами заощаджень – від 0,14% - у 2005 році до 0,86% - у 2008 році загальних обсягів заощаджень населення [2].

Основною проблемою, яка гальмує розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні є, перш за все, недовіра населення. У цьому зв'язку актуальності набуває створення та налагодження ефективної системи фінансового контролю за такими установами як інструменту підвищення довіри.

Система фінансового контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів тільки починає своє формування. Саме тому дуже важливим є врахування позитивного зарубіжного досвіду. Для цього розглянемо країни світу з найбільш характерними відмінними ознаками.

«Світовий досвід переконує, що роль держави у регулюванні діяльності недержавних пенсійних фондів в країнах з перехідною економікою суттєво відрізняється від її ролі у країнах зі сформованими ринковими відносинами, стабільною законодавчою і правовою базою, розвиненим фондовим та страховим ринками». [1, с.50].

Недержавні пенсійні фонди у розвинутих країнах відіграють

надзвичайно важливу роль – вони перебрали на себе частину функцій держави, зокрема по відношенню до громадян, які досягли пенсійного віку. Для того, щоб недержавні пенсійні фонди виконували свої зобов'язання належним чином створюється система їх регулювання та нагляду.

Міжнародна асоціація соціального забезпечення (МАСО), яка була створена у 1937 році, здійснює консультування та надає платформу своїм членам (350 членських організацій в 150 країнах) для формування динамічного соціального забезпечення та його політики у всьому світі [3].

У 2004 році було створено Міжнародну організацію пенсійних інспекторів (The International Organisation of Pension Supervisors – IOPS), основною метою діяльності якої стало покращення якості та зростання ефективності наглядової діяльності за недержавними пенсійними фондами у всьому світу, тим самим сприяючи їх розвитку, підвищуючи ефективність їх оперативної діяльності та збільшуючи рівень захищеності цього джерела доходів пенсіонерів [4].

Частка недержавного пенсійного забезпечення залежить від типу системи пенсійного забезпечення, яка функціонує в країні. Розрізняють три типи систем пенсійного страхування (Табл. 1).

Таблиця 1.

Типи систем пенсійного забезпечення [1]

Тип системи пенсійного забезпечення	Склад	Країни, в яких функціонує система
Однорівнева система	Солідарна	Німеччина, Швеція, Швейцарія, Чехословаччина, Румунія
	Накопичувальна	Болівія
Дворівнева система	Паралельно діють державна (солідарна) та недержавна (накопичувальна) системи	Франція, Великобританія, Данія, Нідерланди, США, Чилі, Австралія
Трирівнева	Перший рівень – обов'язкова	Латвія, Угорщина,

система	солідарна пенсійна система; другий рівень – обов’язкова накопичувальна пенсійна система; третій рівень – добровільна накопичувальна пенсійна система	Казахстан, Польща, Хорватія, Україна
---------	--	---

Чисто накопичувальна система пенсійного страхування функціонує лише у Болівії, тобто 100% доходу болівійських пенсіонерів складають їх власні накопичення за все життя. У Великобританії, яка має дворівневу систему, цей показник становить 25%, у США – 70% [1].

Чим більша частка доходів пенсіонерів припадає на недержавне пенсійне страхування тим краще та ефективніше повинна працювати система державного регулювання та нагляду за такими установами. У країнах світу створюються спеціально уповноважені органи, повноваження яких поширюються на діяльність недержавних пенсійних фондів (Табл. 2).

Таблиця 2

Наглядові органи недержавних пенсійних фондів окремих країн світу [5]

Назва країни	Назва наглядового органу
Австралія	Адміністрація пруденціального регулювання Австралії (Australian Prudential Regulation Authority)
Австрія	Адміністрація з фінансового ринку (Financial Market Authority)
Бельгія	Комісія з банків, фінансів та страхування (Banking, Finance and Insurance Commission (CBFA))
Ботсвана	Орган регулюючий небанківські фінансові установи (Non-Bank Financial Institutions Regulatory Authority)
Бразилія	Міністерство соціального забезпечення та соціальної допомоги (Ministério da Previdência e Assistência Social)
Болгарія	Комісія з фінансового контролю (Financial Supervision Commission)
Китай	Комісія страхового регулювання Китаю (Chinese Insurance Regulatory Commission)
Хорватія	Агентство з нагляду за фінансовими послугами у Хорватії (Croatian Financial Services Supervisory Agency (HANFA))
Франція	АСАМ
Германія	Федеральне управління з фінансового контролю (Federal Financial Supervisory Authority (BaFin))
Ірландія	Пенсійна рада (Pensions Board)
Ізраїль	Міністерство фінансів
Італія	Комісія по нагляду за пенсійними фондами (Pension Funds Supervision Commission (COVIP))

Ямайка	Комісія з фінансових послуг (Financial Services Commission)
Казахстан	Агентство Республіки Казахстан з регулювання та нагляду за фінансовими ринками та фінансовими установами
Нідерланди	Банк Нідерландів (De Nederlandsche Bank)
Норвегія	Орган з фінансового нагляду (Financial Supervisory Authority)
Південна Африка	Рада з фінансових послуг (Financial Services Board)
Іспанія	Міністерство економіки та фінансів
Туреччині	Центр пенсійного моніторингу (Pension Monitoring Center) та Секретаріат Казначейства (Undersecretariat of the Treasury)
Великобританія	Пенсійний регулятор (The Pensions Regulator)

Основною метою діяльності Пенсійного Регулятора у ***Великобританії*** є захист інтересів та активів членів недержавних пенсійних фондів [6].

Повноваження Пенсійного Регулятора можна згрупувати наступним чином:

- профілактичні – використовуються при хронічних ризиках;
- детективні – використовуються при вивченні причин тої чи іншої проблеми;
- освітні – використовуються для підвищення рівня знань попечителів;
- виправні – використовуються з метою повернення до планованого рівня економічних вигод;
- штрафні – використовуються для не повторення встановлених у минулому правопорушень.

Вагому роль у системі нагляду за недержавними пенсійними фондами Великобританії відіграють аудитори та актуарії, які при виявленні порушень у діяльності попечителів зобов'язані повідомляти про це Регулюючий орган. Останній повинен миттєво на це зреагувати – перевірити факт порушення, а при його підтвердженні – звернутись до суду про обмеження функцій попечителів. Слідчі піднімають питання ефективності системи внутрішнього контролю, проводять подальші розслідування, а при необхідності можуть призначити незалежних попечителів. Перевірки на місцях слідчі Пенсійного Регулятора можуть здійснити і при відсутності скарг на дії попечителів.

Пенсійний Регулятор контролює своєчасність перерахунку коштів від роботодавців до призначених попечителів. В разі невиконання зобов'язань роботодавцем на протязі кількох місяців, регулюючий орган проводить розслідування з встановлення причин такого невиконання. Якщо це сталось через погане управління з боку роботодавця, - проводять роз'яснювальну освітню роботу та у подальшому здійснюють моніторинг своєчасності виплат внесків. При повторному порушенні такого роботодавця притягають до відповідальності відповідно до законодавства. У випадку зумисного невиконання взятих зобов'язань – Пенсійний Регулятор звертається до суду про стягнення заборгованості по внескам [7].

Таким чином, орган, який контролює діяльність недержавних пенсійних фондів у Великобританії наділений достатньо широкими повноваженнями.

Система державного фінансового контролю за недержавними пенсійними фондами у Туреччині включає два органи: Центр пенсійного моніторингу та Секретаріат Казначейства (Генеральна дирекція страхування. Приватні пенсії). Останній є головним контролюючим органом у системі недержавного пенсійного забезпечення та володіє золотою акцією Центра пенсійного моніторингу, який в свою чергу є приватною організацією.

Щоденний моніторинг та контроль за ефективністю здійснення фінансового механізму недержавних пенсійних фондів проводить Центр пенсійного моніторингу. Він повідомляє про отримані дані Казначейство.

Щоденне електронне спостереження та контроль за діяльністю інвестиційних пайових пенсійних фондів може здійснювати Рада з ринків капіталу, якій підлеглий Банк Туреччини, де обслуговуються усі індивідуальні пенсійні рахунки. Таким чином, пенсійні накопичення учасників захищені у випадку банкрутства пенсійного фонду [8].

Не останню роль у контролі за недержавними пенсійними фондами у Туреччині відіграють незалежні аудитори. Такі особи зобов'язані повідомляти наглядовий орган про негативні фактори впливу на пенсійний

фонд, які можуть становити загрозу його існування або позначитись на членах. Аналогічно повинні діяти незалежні аудитори у Германії, у випадку, коли рада керуючих фонду не вживає належних заходів для виправлення ситуації.

Адміністрація пруденціального регулювання Австралії здійснює посилений нагляд за недержавним пенсійним фондом на протязі перших двох років його існування. Адміністрація перевіряє наскільки виконуються ліцензійні умови та чи відповідає фінансова політика установи змінним ринковим умовам. На протязі цього періоду регулюючий орган Австралії надає рекомендації з поліпшення структури ризиків та їх управління, проводить роз'яснювальну роботу по проведенню аналізу діяльності фонду.

Адміністрація пруденціального регулювання проводить неперервний моніторинг та щоквартальну оцінку ризиків, регулярне листування з регулюючим органом фонду.

При здійсненні нагляду за недержавними пенсійними фондами використовуються відомості, які надають попечителі недержавних пенсійних фондів. Останні у Австралії наділені повноваженнями будувати стратегію управління ризиками для себе та план управління ризиками для кожного пенсійного фонду під їх опікуномством. План повинен включати: джерела інвестицій, перелік та оцінку ризиків для фонду, оцінку фінансового стану, аутсорсинг та аудит. Крім того, Агентством аналізується рівень компетентності попечителів.

Австралійським законодавством передбачено обов'язкове проведення щорічного незалежного аудиту недержавних пенсійних фондів [9].

Особливістю австралійської системи недержавного пенсійного забезпечення є ступінь застосування аутсорсингу фінансової діяльності, такої як управління, інвестування та зберігання активів [9].

У Таїланді регулюючий орган – Комісія з цінних паперів та бірж (Securities and Exchange Commission) вимагає від керівної ради фонду делегувати частину своїх функцій «третім особам». Такі особи наділяються

повноваженнями здійснення внутрішнього контролю. Однак юридична відповідальність за дії суб'єкта, якому делеговано повноваження залишається за керівним органом.

Наглядний орган – Комісія з цінних паперів та бірж для визначення пріоритетності проведення інспекцій чи експертиз планів недержавних пенсійних фондів використовує результати оцінки ризиків. Періодичність перевірок недержавних пенсійних фондів залежить від величини оцінки ризиків (пруденціальний ризик, операційний ризик, ризик взаємовідносин з клієнтами та портфель управління ризиками). Для компаній з високими та середніми ризиками інспекції проводяться щонайменше один раз на рік, для всіх інших – не рідше одного разу на три роки. За результатами перевірок наглядовий орган наділено повноваженнями по усуненню посадових осіб від виконання обов'язків, застосування штрафних санкцій та навіть ув'язнення таких винних осіб.

У Таїланді для підтримання належного рівня спеціалістів регулюючих органів недержавних пенсійних фондів наглядовий орган щоквартально проводить семінари та тренінги [9].

Наглядний орган Германії – Федеральне управління з фінансового контролю особливу увагу приділяє рівню кваліфікації членів керуючої ради недержавного пенсійного фонду, які повинні пропрацювати у страховій компанії чи пенсійному фонді щонайменше три роки. Кожний член такої ради підписує заяву про усвідомлення того, що він несе кримінальну відповідальність та обов'язково вказує чи притягався він до неї раніше. Наглядний орган ретельно перевіряє усю надану членами ради інформацію.

Недержавні пенсійні фонди Германії зобов'язані регулярно надавати до Федерального управління з фінансового контролю детальну інформацію, зокрема про розподіл активів, основні ризики розрахунків, управління ними та методи їх оцінки. Наглядний орган вимагає також проведення аудиту річної фінансової звітності та надання аудиторського звіту [9].

Банк Нідерландів (De Nederlandsche Bank) тестує членів керуючого органу на чесність та рівень їх компетентності. Тест на чесність проводиться один раз, у випадку якщо у наглядового органу не виникає сумнівів про зворотнє. Крім того, Банк Нідерландів здійснює постійний моніторинг професійної придатності членів керуючого органу та проводить регулярні тренінги і семінари [9].

У більшості країнах допоміжну роль у здійсненні контролю державними наглядовими органами за недержавними пенсійними фондами відіграють незалежні аудитори, на яких покладається обов'язок повідомлення такі органи про будь-які виявлені порушення (Бельгія, Германія, Туреччина та інші). Однак є країни, зокрема Люксембург, у яких аудиторів не зобов'язують повідомляти інформацію, у випадку коли: така інформація є комерційною тайною; встановлено договірні обмеження на розкриття відомостей про об'єкт перевірки; розкриття інформації порушить принципи професійної етики [9].

Проведення обов'язкового зовнішнього аудиторського контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів у деяких країнах не є обов'язковим, зокрема у Македонії. Замість цього Закон вимагає обов'язкової наявності служби внутрішнього аудиту, яка доповідає наглядовій раді. Однак, це скоріше виняток, а ніж правило.

Безперервний моніторинг та оперативний контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів державні наглядові органи здійснювати не можуть. Цю функцію покладають на внутрішні аудиторські служби та внутрішніх аудиторів.

Не дивлячись на відмінності у законодавстві, практика закріплення нормативних вимог щодо створення служб внутрішнього аудиту у недержавних пенсійних фондах, широко прийнята у більшості країн світу [9].

В Австралії функції внутрішнього аудиту покладено на попечителів недержавних пенсійних фондів. Останні повинні надавати інформацію про ризики фонду, їх оцінку та надавати рекомендації по їх управлінню.

Законодавством Германії передбачено наявність у недержавному пенсійному фонді належної організації бізнесу, яка включає адміністративні та бухгалтерські процедури, розвиток ризик-стратегії, організаційні та операційні правила, а також створення внутрішньої служби управління та контролю. У Германії такий контроль повинен бути незалежним та представлятись компетентними особами, які можуть оцінити інвестиційні ризики, а при наявності занепокоіть – докласти керуючій раді. На Ямайці до завдань внутрішніх контролерів входить – повідомляти наглядові органи про достатність та ефективність системи управління; виявляти, контролювати та управляти ризиками недержавного пенсійного фонду [9].

Правові норми обов'язкового створення підрозділів, які б здійснювали внутрішній контроль у недержавному пенсійному фонді існують і в Австрії, і у Болгарії.

В Угорщині, Польщі, Південній Африці, Туреччині в ході процесу ліцензування та при проведенні контрольних заходів наглядовий (регулюючий) орган оцінює структуру та механізм управління служб внутрішнього контролю фондів [9].

Важливим контролером за недержавними пенсійними фондами є громадське суспільство. Громадянський контроль може здійснюватись у випадку отримання суспільством інформації про роботу фонду, зокрема при оприлюдненні відомостей про фінансовий стан недержавного пенсійного фонду [9].

У Болгарії недержавні пенсійні фонди зобов'язанні безкоштовно надавати своїм членам відомості про їх індивідуальні рахунки та дохідність від інвестицій за попередній рік. На своєму офіційному веб-сайті недержавні пенсійні фонди щорічно зобов'язані публікувати детальну інформацію про стан своїх активів та інвестицій. Річні фінансові звіти повинні бути оприлюднені у Державному Віснику [9].

Обов'язок щорічно публікувати інформацію про число членів, їх внески, ставку доходності, відомості про відкриті та закриті рахунки

покладено на недержавні пенсійні фонди Угорщини (у Фінансовому Віснику). Звіт про прибутки та збитки, баланс та аудиторський висновок недержавні пенсійні фонди зобов'язані оприлюднювати через Бюлетень Офіційного Віснику [9].

У Македонії законодавчо закріплено обов'язковість щорічної публікації основних відомостей про зміни у роботі пенсійного фонду, квартальні, не підтверджені аудитом, фінансові звіти та щорічні ревізійні звіти Правління фонду. Два рази на рік пенсійний фонд зобов'язаний надавати членам облікову інформацію та один раз на рік – детальні відомості про пенсійний фонд та його інвестиційну діяльність. Щорічно повідомляють учасників недержавних пенсійних фондів у Таїланді про стан виконання бюджету [9].

Нідерланди, Польща, Ямайка, Туреччина, Германія, Австралія – це доволі не весь перелік країн, у яких, на державному рівні закріплені вимоги щодо оприлюднення інформації недержавними пенсійними фондами. Важливою особливістю такого оприлюднення є публікації відомостей про фінансовий стан фонду у певних періодичних виданнях [9].

Організація фінансового контролю у системі недержавних пенсійних фондів у країнах світу має багато переваг, які необхідно враховувати Україні при формуванні системи фінансового контролю за такими установами, а саме:

- по-перше, - здійснення регулярного моніторингу діяльності недержавних пенсійних фондів;
- по-друге, - систематичне проведення оцінки ризиків як методу пруденційного фінансового контролю;
- по-третє, - законодавчо встановлені вимог до рівня професійних знань осіб, які здійснюють нагляд як з зовні, так і всередині фінансової установи. Регулярне проведення тренінгів та семінарів для підвищення професійної кваліфікації таких осіб;
- в-четвертих, - вимоги щодо оприлюднення відомостей про

фінансовий стан – у конкретних періодичних виданнях та у встановлені строки;

- в-п'ятих, - передбачена чітка процедура взаємодії внутрішніх контрольних служб з зовнішніми наглядовими органами.

Література

1. Лазебна, М.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів [Текст]: дис. ... канд. економ. наук: 08.02.03 / Лазебна Марина Володимирівна. – К., 2004. – 227с.

2. Офіційний веб-сайт Державної комісії по регулюванню ринків фінансових послуг та Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>, <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Офіційний веб-сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.issa.int/rus>.

4. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iopsweb.org/pages/0,3417,en_35030657_35030362_1_1_1_1_1,00.html.

5. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iopsweb.org/document/14/0,3343,en_35030657_35030370_35152654_1_1_1_1,00.html

6. Офіційний веб-сайт Організації європейського економічного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/infobycountry/0,3380,en_2649_33761_1_70432_119666_1_1,00.html

7. Пенсійний регулятор Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thepensionsregulator.gov.uk/aboutUs/index.aspx>

8. Турецьке посольство [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.turkisheconomy.org.uk/insurance.html>

9. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iopsweb.org/dataoecd/6/63/41269776.pdf>

Резюме

В статье исследован опыт стран мира в организации финансового контроля за деятельностью негосударственных пенсионных фондов. Рассмотрена специфика осуществления государственного финансового контроля, внешнего и внутреннего аудита. Выделены преимущества международного опыта организации финансового контроля, которые следует учитывать Украине при формировании системы финансового контроля за негосударственными пенсионными фондами.